

materiałów śląskich przydatnych do badań historyczno-kartograficznych, pozwoliły poznać walory tych materiałów i wskazały kierunki przyszłych badań.

Ze względu na bogactwo różnorodnych materiałów statystycznych postanowiono opracować szczegółowy atlas społeczno-gospodarczy, który będzie przedstawiał rozmieszczenie różnych przejawów życia, głównie w r. 1787, częściowo także w latach nieco wcześniejszych i późniejszych (1741—1850). W myśl założeń ogólnopolskich atlas powinien dać w pierwszym rzędzie obraz przekroju, jaki wytworzył się u schyłku dawnej Rzeczypospolitej. Ale Pracownia Wrocławska chciałaby w tym obrazie zaznaczyć także kierunki rozwoju: szybkie narastanie pewnych elementów w regionach a, b, c..., a stabilizację lub cofanie się nasycenia tymi elementami regionów m, n... i x, y... Badania dynamiki rozwoju wszystkich jednostek administracyjnych (powiatów i miast, niekiedy także wsi) pozwoli jednocześnie kontrolować wyniki uzyskane dla drugiej połowy XVIII w. przy pomocy znacznie pełniejszych materiałów z pierwszej połowy XIX w., opracowanych staranniej przez powołane do życia pruskie biuro statystyczne. W pewnych wypadkach materiały dziewiętnastowieczne częściowo zastąpią brak danych dla okresu wcześniejszego.

Roboczy tytuł pracy brzmi: *Regiony społeczne i gospodarcze Śląska na przełomie wieku XVIII i XIX*. Podzielono ją między czterech pracowników w następujący sposób: 1. Stosunki ludnościowe (T. Ładogórski); 2. Rozmieszczenie rzemiosła, przemysłu i handlu (B. Kaczmarek); 3. Geografia rolnictwa i hodowli (J. Janczak); 4. Własność feudalna (J. Wosch). Każdy autor opracowuje mapy i związany z nimi tekst rozprawy. Prace i badania są poważnie zaawansowane, wymagają jednak jeszcze dodatkowej kwerendy w archiwach niemieckich. Ich zakończenia spodziewamy się w ciągu 1960 r., z wyjątkiem tematu ostatniego, którego opracowanie poprzedza próbne studium szczegółowe o strukturze społecznej i gospodarczej majątków feudalnych ziemi kłódzkiej.

Podobnie jak w poprzednim okresie sprawozdawczym wykonano w pracowni kilka nowych mapek w zakresie kartograficznej ilustracji II tomu *Historii Polski* oraz I i II tomu *Historii Śląska*, uzupełniano i korygowano mapy wykonane dawniej, a w zakresie popularyzacji wiedzy — opublikowano kilka ściennych map szkolnych do historii Polski i powszechnej.

Ukończono i opublikowano bądź to przygotowano do druku kilka prac indywidualnych. Ukazała się książka T. Ładogórskiego, *Studia nad zaludnieniem Polski XIV wieku*, Wrocław 1958, i jego polemika z E. Vielrosem na temat stanu zaludnienia Polski w wiekach XIV i XVIII (Kw. Hist. Kult. Mat., 1958). Ładogórski przygotował także rozprawę o zaludnieniu Polski w wiekach X—XIII. J. Janczak ogłosił artykuł o Mikolaju Heneliusie, geografie śląskim (Sobótka, 1958), i przygotował do druku rozprawę o powstaniu Semena Paleja z lat 1702—1704. H. Szulcówna opublikowała artykuł o zagrodnikach podwrocławskich, producentach warzyw (Kw. Hist. Kult. Mat., 1957).

Tadeusz Ładogórski

SPRAWOZDANIE Z DZIAŁALNOŚCI WOJEWÓDZKIEGO ARCHIWUM PAŃSTWOWEGO W KATOWICACH W ROKU 1958

Sprawozdanie niniejsze obejmuje przegląd tylko najistotniejszych prac Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Katowicach i 8 podległych mu archiwów terenowych: w Będzinie, Bielsku, Bytomiu, Cieszynie, Częstochowie, Gliwicach, Pszczynie i Tarnowskich Górach. W zakresie porządkowania oraz inwentaryzacji

akt na pierwszy plan wysuwa się zachowany — niestety, z bardzo poważnymi brakami — zespół akt Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego (1922—1939), którego opracowanie zbliża się ku końcowi. Niektóre wydziały tego Urzędu wykazują szczególnie dotkliwe straty w aktach wskutek ostatniej wojny; dotyczy to w pierwszym rzędzie Wydziału Społeczno-Politycznego, który jest niemal całkowicie wyjąłowany z akt przedstawiających wartość dla badań historycznych z okresu międzywojennego. Z zespołów poniemieckich opracowano w tej grupie akta *Provinzialverwaltung G. Śląska* (1877—1945).

W związku z tym, że WAP w Katowicach obejmuje swym zasięgiem największy w Polsce okręg przemysłowy, wykazuje on w swym zasobie poważną koncentrację akt przemysłowych. W tej grupie materiałów opracowano bardzo wartościowe pod względem naukowym duże zespoły akt: *Giésche SA w Katowicach* (akta koncernu i należących do niego zakładów z lat 1765—1945), *Kopalnia Giesche* — obecnie *Wieczorek* — w *Szopienicach* (1838—1944), *Berghütte Cieszyn* (akta zakładów hutniczych z okresu 1896—1945), *Zakłady Hohenlohego w Welnowcu* (akta koncernu oraz kopalń i hut do niego należących z lat 1787—1944).

Wyżej wymienione zespoły aktowe znajdują się w Katowicach. W podległych archiwach terenowych do najważniejszych zespołów uporządkowanych w omawianym okresie należą następujące: *Komora Cieszyńska w Cieszynie* (XVI—pocz. XX w.), obejmująca podstawowe materiały do dziejów gospodarczo-społecznych Śląska Cieszyńskiego, kilka zespołów przemysłowych w archiwum w Gliwicach, a mianowicie: *Borsig Kokswerke AG. w Zabrze* (1826—1944), *Śląskie Kopalnie i Cynkownie SA w Lipinach* (1853—1946) i *Kopalnia Gliwice (Gleiwitzer Grube 1873—1945)*. W Powiatowym Archiwum Państwowym (skrót PAP) w Tarnowskich Górach opracowano zespół *Schlesische Aktiengesellschaft für Bergbau und Zinkhüttenbetrieb* (1846—1944), a w PAP w Bielsku-Białej zespół *Josephy'ego — Spadkobiercy — Fabryka Maszyn i Odlewnia Żelaza w Bielsku* (1803—1945). Nadto spośród większych zespołów ukończono porządkowanie akt *Magistratu m. Częstochowy* i zbliża się ku końcowi porządkowanie największego i najbardziej wartościowego z górnośląskich zespołów rodzinnych: *Archiwum ks. Pszczyńskich* (1287 — pocz. XX w.). Inwentaryzacja wyżej wymienionych 2 zespołów jest w toku.

Poważne utrudnienie w porządkowaniu akt dużych zespołów stanowiła ciasnota lokalowa, która nie pozwala również na prowadzenie planowego przejmowania dalszych akt z terenu.

W zakresie prac organizacyjno-inspekcyjnych archiwiści WAP i 8 podległych placówek przeprowadzili w 1958 r. 548 wizytacji składnic akt urzędów, instytucji i większych zakładów pracy, starając się przez ujawnienie zaniedbań i udzielanie fachowych konsultacji wpłynąć na poprawę ich stanu, wykazującego w większości wypadków znaczne braki. W związku ze zgłoszeniem przez zakłady pracy wniosków o zezwolenie na przekazanie wybrakowanych przez nie akt na przemiał przeprowadzono w ciągu 1958 r. łącznie 362 ekspertyzy aktowe i 197 kontroli punktów skupu makulatury celem zapobieżenia niszczeniu wartościowych akt.

Jak się przedstawia sprawa udostępniania archiwaliów na naszym terenie? Należy tu podkreślić dalszy znaczny wzrost frekwencji w pracowni naukowej WAP w Katowicach, wykazującej w ostatnim roku 800 odwiedzin (w porównaniu do 547 w r. 1957) badaczy lokalnych oraz z ośrodków wrocławskiego, warszawskiego, krakowskiego i poznańskiego, a nadto 9 historyków zagranicznych (z NRD, Czechosłowacji, ZSRR i Węgier). Tematyka zagadnień, do których szukano materiałów, była bardzo różnorodna, informuje o niej osobny biuletyn, wydawany przez Naczelną Dyрекcję Archiwów Państwowych. Uzyskane dla pracowni nowe pomieszczenie

pozwała na zapewnienie badaczom dogodniejszych niż poprzednio warunków pracy. Poza Katowicami największą frekwencję w pracowni naukowej ma oddział terenowy w Gliwicach. Wypada tu przypomnieć, że przed przyjazdem do któregośkolwiek archiwum terenowego należy odpowiednio wcześniej uprzedzić je o terminie przyjazdu i temacie celem uniknięcia straty czasu w okresach urlopów, chorób i wyjazdów służbowych archiwistów. Pożądane to jest również w stosunku do WAP, by mu umożliwić sprawniejszą obsługę w pracowni. Oprócz bezpośredniego udostępniania materiałów w pracowni naukowej załatwiono 299 kwerend pisemnych, w tym kilkanaście zagranicznych.

W zakresie kontaktów i współpracy naukowej należy zanotować czynny udział tutejszych archiwistów w sesji naukowej, zorganizowanej przez Komitet Wojewódzki PZPR w Katowicach z okazji 40-lecia KPP oraz w sesji poświęconej 600-leciu m. Będzina. Na obie sesje przygotowało 3 archiwistów WAP i 2 z archiwów terenowych łącznie 3 referaty (z których 2 opublikowano już w „Zaraniu Śląskim”) i 5 głosów dyskusyjnych, opartych na materiałach archiwalnych. Nadto 1 referat opracowano na konferencję metodyczną w Warszawie.

Pracownicy archiwów w Katowicach, Będzinie, Bytomiu, Cieszynie i Częstochowie działają na terenie Polskiego Towarzystwa Historycznego jako członkowie zarządów lokalnych oddziałów PTH.

Największą imprezą w dziedzinie popularyzacji archiwów był „Tydzień Archiwów” we wrześniu 1958 r. Szczególnie wystawy archiwalne, których urządzono na naszym terenie dziewięć, oraz artykuły prasowe i audycje radiowe umożliwiały zaznajomienie szerszych kół społeczeństwa z problematyką i działalnością tutejszych archiwów.

Odrębną imprezę stanowił obchód 25-lecia działalności WAP w Katowicach, zorganizowany w skromnych ramach z udziałem przedstawicieli Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych, instytucji naukowych, KW PZPR i Prez. WRN.

Na zakończenie należy dodać, że w okresie sprawozdawczym 8 archiwistów WAP i podległych archiwów opublikowało artykuły naukowe w czasopismach („Archeion”, „Sobótka”, „Zaranie Śląskie”, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”) względnie materiały źródłowe w osobnych publikacjach.

Michał Antonów

SREDNIOWIECZNE SILESIAČA W BIBLIOTECE UNIWERSYTECKIEJ W LIPSKU

Geneza uczelni lipskiej, powstałej w r. 1409 w wyniku opuszczenia Pragi przez trzy „nacje obce”, sprawiła, że w murach jej długo trwało szczególne zainteresowanie tak sprawami czeskimi, jak i — w sposób rzucający się w oczy — śląskimi. Grupa Ślązaków była tu nie tylko w początkach XV w., ale jeszcze na przełomie XV i XVI w. bardzo silna i długo utrzymywała się w niej myśl powrotu na Śląsk do uczelni, która by tam mogła powstać¹. Ślad tego stanu rzeczy pozostał wśród średniowiecznych rękopisów Biblioteki Uniwersyteckiej w Lipsku zarówno w postaci licz-

¹ Fundator collegium *Beatae Mariae Virginis* w Lipsku, Jan Otton Münsterberg, pisał w swoim testamentcie z r. 1416: „Volo quod suprascriptum collegium fiat in Silesia, si et ubicumque in ea fundabitur studium privilegium”. Por. F. R. Z a r n k e, *Statutenbücher d. Universität Leipzig*, Leipzig 1861, s. 265; to samo powtarzają jeszcze szesnastowieczne statuta kolegium, *ibid.*, s. 278.